

Mivel a szemlerovatunkban ismertetett folyóiratok jobbára egyetlen magyarországi és határon túli magyar könyvtárban sem található meg, szeretnénk lapunk olvasói számára a jövőben lehetővé tenni, hogy —akár visszamenőleg is— elolvashassák azon cikkeket, amelyek lapszemlénkből érdeklődésüket felkeltették. Kérjük, ilyen irányú igényüket írásban jelezzék Társaságunk levelezési címén.

Mándity György: Vajdasági orgonák. Újvidék 2002. 240 lap

Felvidéki (1982), erdélyi (1996, 2000) és bácskai (1998) kiadványokat követően a közelmúltban újabb orgonaalbum látott napvilágot egy határon túli terület orgonakultúrájáról. Mándity György pétervárad (Petrovaradin) kutató a 80–90-es években önállóan, gyakorlatilag minden segítség és támogatás nélkül írta össze és fényképezte le szűkebb pátériájának valamennyi még fellelhető orgonáját, s igyekezett adatokat gyűjteni a már elpusztult hangszerekről is. Az egykori magyarországi Bács-Bodrog, Temes és Torontál vármegyék valamint a hajdani szlavóniai Szerém vármegye ma Vajdasághoz tartozó részein napjainkig több mint 170 orgona maradt fenn, de a 40-es évektől kezdődően a háborúk, kitelepítések következtében mintegy 60 hangszer meg is semmisült. A témakörrel lapunk hasábjain négy évvel ezelőtt (V. évf. 2–3. szám, 257–272.) jelent meg az első összefoglaló, egy rövid történeti áttekintés és a hangszerlista; ennek alapján indokoltnak tűnt az orgonaállomány —köztük számos értékes hangszertörténeti emlék és különlegesség— részletes, fotókkal és leírásokkal dokumentált ismertetésének kiadása.

Orgonatörténeti kiadványok általában nem számíthatnak nagy közönségre. Ezért már önmagában is tiszteletre méltó, hogy —ugyan az NKÖM támogatásával— az Agapé kiadó részánta magát egy anyagi szempontból kétes kimenetelű vállalkozásra. Továbbá igen nehéz szerzői és szerkesztői feladat a publikálandó fotó- és tényanyag kiválogatása és megfelelő „tálalása”, hiszen a laikus érdeklődő egy jól olvasható, tetszetős, ismeretterjesztő képekönnyvet szeretne forgatni, ugyanakkor egy ilyen, teljességre törekvő hangszertörténeti munkának tudományos igényvel kell készülnie. Hogy az effajta kísérletek sikerrel is zárulhatnak, arra kiváló példa az 1982-es felvidéki kiadvány (Gergelyi Otmár — Karl Wurm: *Historische Orgeln in der Slowakei*. Bratislava.), vagy akár Hans Haselböck egy évtizeddel korábbi ausztriai történeti munkája (*Barocker Orgelschatz in Niederösterreich*. Wien-München 1972.).

Úgy véljük, a nyomdatechnika —a formátum, a papír és a nyomtatás minősége— szempontjából ezúttal is szép, igényes könyv született. Természetesen amatőr fényképezési körülmények között a jórészt sötét belső terekben nem készülhettek kifogástalan fotók. Azonban még így is —noha néhány színes kép erősen kék tónusú, s főként az archív felvételek és ábrák reprodukciói

olykor szürkék és elmosódottak— a több mint kétszáz fekete-fehér és jó negyven színes fénykép többsége megfelelő minőségű. A tartalmat tekintve is ez a képanyag —szinte kizárólag orgonahomlokzatok és cégtáblák felvételei— képezi a kötet legfőbb értékét. Mivel e vidéken az orgonaépítés —a déli határok mellett sokáig elhúzódó török háborúk következtében— csak a XIX. század elején kezdett fellendülni, az első jelentős emlékcsoportot a tartózkodó, de olykor méltóságteles homlokzatú klasszicista orgonák jelentik: az apatini Fischer- és a temesvári Wälter-műhely, a bajai ferences testvérek, a pécsi Focht Ferenc és különösen a szegedi mesterek, Kováts János és a két Kovács István munkái. Ugyancsak kiemelkedik a hangszerek közül a XIX–XX. század fordulójának néhány szépséges, historizáló orgonaszekrénye (Magyarkanizsa, Szabadka, Topolya, Zombor, Versec, stb.), melyek a főként a Bácskában dolgozó Angster illetve a Bánságban kiterjedt piacot szerzett Wegenstein alkotásai.

Az orgonát nem ismerő átlagolvasóra is tekintve a könyvet igen helyesen egy öt oldalas, általános hangszerismertető („Az orgona rövid története”) vezet be. Ezt követően először a vajdasági székhelyű, majd más orgonaépítők munkáinak ábécérendbe szedett leírásai sorakoznak az egyes mesterek életútjának rövidebb-hosszabb ismertetésével együtt. Végül az ismeretlen eredetű és az elpusztult hangszerekről olvashatunk. A kötetet „rendszerző táblázatok”, idegennyelvű összefoglalók, a leggyakoribb orgonaregiszterek kétoldalas leírása és tartalomjegyzék zárják.

Sajnos, a könyv szerkesztésével és szöveges tartalmával kapcsolatban a továbbiakban számos kifogásunknak kell hangot adnunk. Nem róható fel a szerző hibájául, hogy a 80–90-es évek milosevicsi Jugoszláviájában —a sovinszta uszítás, majd a háborúk és a népiirtás közepette— kutatásait ezen a különleges (ráadásul a szerb kultúrától idegen, tehát „gyanús”) hangszertörténeti területen gyakorlatilag minden szakmai segítséget és ellenőrzést nélkülözve, egyedül végezte. Így viszont nem került sor részletes adatfelvételre, a hangszerek tüzetes vizsgálatára. Sok esetben a diszpozíciókból hiányzik egy-egy regiszter neve vagy lábszáma, sőt több orgonának a hangképe sincs megadva, hiszen a regiszterfeliratok hiányában ezen adatokat a sípműből vagy —ha az sem volt fellelhető— legalább hozzávetőlegesen a sípállványokról és a tőkéről kellett volna megállapítani. Ez a magyarázata annak is, hogy miért nincsenek feltüntetve a Rieger-orgonák kombinált regiszterei. — A legtöbb diszpozícióból hiányzik a kopulák és egyéb kapcsolók felsorolása, sokszor pedig a billentyűzetek hangterjedelme. Textoris Mátyás palánkai orgonájának leírásából nem derül ki, hogy mit keres a klasszicista hangszer előtt egy jellegzetes XX. század eleji Rieger-kottatartóval ellátott, újabb játszósasztal.

Ugyanakkor mind a szerzőtől, mind a kiadótól elvárható lett volna az összegyűjtött anyag szakszerűbb kezelése. Már az orgonatorténeti bevezető is számos stilisztikailag és szakmailag kifogásolható, félreérthető állítást tartalmaz. (Például: „Nérorótodjai már nagyban használták az orgonát.” „950-ben Praetorius említést tesz egy Winchesterben felállított orgonáról [...] a hangszer tíz-

regiszteres volt [...]” „[...] 1120-ban egy Nikolas Faber nevű orgonakészítő épített orgonát pedálklaviatúrával.” „Amikor az orgona fejlődése nagy lendülettel haladt előre, jött a reformáció.” „Zwingli maga is zenész volt, de számára az Ige hirdetése volt az elsődleges feladat, ezért nem maradt ideje a zenére.” „Nyelvsípoknál a nyelv anyaga lehet fém [...] vagy fa [...]” „Minden klaviatúrához egy szélláda tartozik.” stb.) Ugyanitt, az ábrák között pedig a „pneumatikus orgona szélládája” feliratú egy mechanikus kúpládát ábrázol. A kötet többi részében ugyancsak szép számmal előfordulnak helyesírási és értelmezési hibák, főként rossz regiszternevek. (Például: „Robert Schuman”, „Josef von Blatter-Göt” „A pesti fiúk üzemből lett a magyar állami orgonagyár Aquinkum néven.” „Forte, Titi, Piano”, „neolina regiszter”, „Faluta conclava”, számos „Gedect” felirat, pedálregiszterek nevei gyakran külön írt „bass” utótaggal, sok nyilvánvalóan rossz lábszám és tördelési hiba, stb.)

Különösen fájó, hogy igen hiányos, felületes a jegyzetapparátus, mind a szerző által feltárt forrásokat, mind a felhasznált szakirodalmat illetően. A szerző a diszpozíció szokásos leírásán túl jó hatvan orgonáról közöl levéltári adatokat, azonban az eseteknek több mint a felében semmilyen forrást sem jelöl meg. S mit lehet kezdeni az efféle lábjegyzettel: „Érseki levéltár, Kalocsa”, ha olykor még a szövegösszefüggésből sem derül ki a vonatkozó irat keletkezésének éve? De nem jár jobban az sem, aki az orgonaépítők életrajzi adatainak eredetére kíváncsi. Ezt nemcsak Fazekas, Holub, Jenko és Pfeifer mesterekkel kapcsolatban fedi homály, hanem olyan orgonakészítők esetében is, akiknek pályáját már korábbi történeti munkák megrajzolták. Így például a mű említés nélkül hagyja, hogy az Angster-cég történetének leírásában nemcsak a fényképek származnak Angster Józseftől, hanem az szinte teljes terjedelmében Angster József és Szigeti Kilián idevágó munkáinak kompilációja. Szigetivel különösen mostohán bánik a szerző: kilenc további műhely leírása során nyolc esetben a forrás említése nélkül használja fel adatait. Sőt, miközben a Wegenstein-üzem történetét és munkájának értékelését Szigeti mondatainak kiválogatásával és enyhe átfogalmazásával elének tárja, forrásként Josef Wegensteint, az alapító unokáját jelöli meg, akitől szintén csak egy családi fotó származik.

Nyilvánvaló, hogy korábbi kutatók úttörő munkái nem kerülhetők meg — de adataik egy tudományos publikációban csak eredetük pontos megjelölésével használhatók. Ezt egy „Irodalom” feliratú lista nem pótolja! Ugyanígy elmaradt az egyébként szakmailag kifogástalan regiszterismertető eredetének feltüntetése: az szó szerinti kivonata Hans Klotz (— Gergely Ferenc, *szerk., kieg.*): *Az orgonáról* című 1972-ben Budapesten magyar fordításban megjelent műve regiszternév-magyarozatának. (Az irodalomjegyzékben pedig csak az 1965-ös német változata szerepel Klotz könyvének.) Továbbá a bevezetőben hivatkozással említett „W. Sumner”-mű feloldása az albumban sehol sem található meg (feltehetően a *The Organ* című, négy londoni kiadást is megérett könyvről van szó).

A kötetbe 33 térképmelléklet —köztük 21 egész oldalas— került, mely az egyes orgonaépítők munkásságának földrajzi vonatkozásait kívánja ábrázolni. Úgy véljük, ez felesleges papírpochékolás volt, amely tovább emelte az amúgy sem olcsó album (3800,- Ft) árát. Ha egy-két nagyobb műhely munkáinak területi eloszlása tanulságokkal is szolgál, néhány orgonás kismesterek esetében erre nem lett volna szükség — egy összesítő térképen az olvasó maga tájékozódhatott volna. Nem érthetünk egyet azzal sem, hogy egy magyar nyelvű, jórészt a történeti Magyarország kultúrájával foglalkozó kiadványban a térképeken kizárólag a ma hivatalos szerb helységnevek szerepelnek, s a leírásokban, listákban is ezek foglalják el az első helyet. Fárasztó, felesleges és —főként— méltatlan, hogy a magyar olvasó minduntalan csak a szerb szomszédai által használt településneveken keresztül juthat el saját elnevezéseikig.

A könyv használatát megkönnyítette volna egy személynévmutató és egy kétnyelvű helységnevmutató — a rendszerező táblázat és a tartalomjegyzék ezeket nem pótolják. Bár a recenzens csak a német nyelvű összefoglaló véleményezéséhez érez felkészültséget, az abban lévő számos hiba alapján feltételeznie kell, hogy amiképpen az egész könyvet nem látta szaklektor, úgy az idegen nyelvű összefoglalókat sem nézte át nyelvi lektor a kinyomtatás előtt.

Summa summarum: a mű még a körülményeket figyelembe véve sem az elvárható gondossággal készült, a szemlénk elején felmutatott ideáltól pedig igen-igen távol van. A kötetet mégsem kell teljesen sikertelen vállalkozásnak tekintenünk. A laikus közönség előtt feladatát teljesen be fogja tölteni: szép kiállításával és érdekesítő történeteivel felhívja a figyelmet az orgonára, különösen pedig a műemlék hangszerekre mint megőrzendő kulturális örökségünkre, gyökereink, nemzeti kötődésünk fontos jelképeire. De Mándity György önfeláldozó, hősi munkájával a hangszer-történet-írás számára is úttörő dolgozatot készített: ha a történelmi kényszer miatt kevésbé alaposan is, de mégis bemutatja szűkebb hazájának valamennyi orgonáját, melyek a magyarországi orgonatörténetnek igen fontos tanúi. Könyve forrást és egyben ösztönzést is jelent a jövőnek, a további kutatásnak.

Enyedi Pál